

DOI: 10.19195/0137-1150.171.13

Data przesłania artykułu: 28.09.2018

Data akceptacji artykułu: 10.03.2019

SONJA MILENKOVSKA

Istraživački centar za arealna lingvistika „Božidar Vidoeski”

MANU, Skopje, Makedonija

Мотивацијата за називите за ‘ПОЛНОГЛАВЕЦ’ во македонските дијалекти (врз македонскиот материјал од ОЛА)

Предмет на обработка во овој текст е прашањето од Лексичкиот том I на Општословенскиот лингвистички атлас (ОЛА) од областа на животинскиот свет. Се работи за називите за ‘полноглавец/калуѓерка’ во словенските дијалекти, односно во 850 пунктови или населени места на целата словенска територија во рамките на ОЛА. Називите за ‘полноглавец/калуѓерка’ се опфатени во прашањето L 87 ‘головастик, то, што развивається из икры лягушки, жабы’ според Прашалникот на ОЛА, а се обработени во картата бр. 33 (Брозович, 1988: 90–91) од I лексички том на ОЛА.

Полноглавецот се дефинира како ларва од водоземци која се развива од јајца, живее исклучиво во вода, има жабри и долга опашка којашто служи за движење. По неколку месеци на полноглавецот му се случува метаморфоза и се преобразува во млад водоземец, односно копнено-водна жаба¹.

Литературните називи за словенските јазици се: слн. *paglavec*, ср. *пуноглавац*, хр. *pinoglavac*, чеш. *pulec*, сл. *žubrienka*, луж. *turihlójčka*, н.луж. *głowack*), пол. *kijanka*, брус. *апалоник*, укр. *пуголовок*, рус. *головастик*, буг. *попова лъжичка*, мак. *полноглавец/калуѓерка*.

Географската дистрибуција на називите во македонските пунктови е следната: *žabiče* (90), *kaludžerica* (92), *mrmorec* (93), *tabulavec* (94), *kaludzerka* (95), *mārmorec* // *kaludzerka* // *žapče* (96), *mrmorec*//*kaludzerica* (97), *pulo’glavac* (98), *‘mārmorec*//*šturče* (99), *ka’ludzerka* (100), *‘žapče* (101), *‘mrmorec*//*ku’dzerica* (102), *a’dzupska riba* (103), *ka’ludzerka*//*ka’ludzer* (104), *mārmārci* /pl./ (105),

¹ S. M. Gilârov, *Biologičeskij ènciklopedičeskij slovar*, Moskva 1986, s. 148.

‘žarče//žapka (106), glə'gorec//mən'gorec (107), kalu'dzerka //skula'rička//žepka (108), kalu'dzerka (109), mər'morec (110), mər'moric (111), / (112), pala'hutka//skordoko'pan/s'kurdu'kopən (113) ‘kučeska ‘riba (113a).²

Според географската дистрибуција на називите за ‘полноглавец’ на македонската дијалектна територија доминантни се називите: *kaludzerka*, *mrmorec* и *žarče* и нивните варијации.

Мотивацијата за називот *kaludzerka* најверојатно е обликот, односно изгледот на полноглавецот којшто асоцира на формата на мантијата на калуѓерките.

Обликот најверојатно е мотивација и за поединечните називи *məngorec* во п.107 (Вамбел) и *skordokopan* во п. 113 (Секавец). Според Шкаљиќ³ *məngorec* се поврзува со зборот *mangal*, *mankal* кој е од турско потекло и означува „сад со посебен облик, направен обично од бакар (а може да биде и од месинг, плех или земја) и во него се чува жар со цел да се грее собата, или да се подгрева свареното кафе или јадењето”. Во називот *skordokopan* (113 Секавец), *skordo* потекнува од грчкото σκόρδο со значење „лук”⁴, додека *kopan* потекнува од грчкото κόπανος, κόπανα со значења „толчник” и „стап проширен од едната страна”⁵.

Формата како мотивација за називите за ‘полноглавец’ доминира и во останатите словенски дијалекти, на пр. називите од типот: *glavač*, *golovastik*, *punoglavac*, *apalonic*, *porova lažička*, *kijanka*, *pračik*, *tavica*, *tiganj*, *kaludzer*, *kaludzerica*, *popadika* и сл.

Мотивацијата за називот *mrmorec* е оноματοпејата. Според Скок⁶, станува збор за „оноματοпејска редупликација како во *mrmora-ti=mrmoriti=mrnrati*, па оттука поствербално *mrmor...* Оноματοпејата станува термин за многу животни црви (*mrmak*), *mrmoljak* (*triton vulgaris*, *Wassermolch*) = rum. *mormoloc* (*Kaulquappe*)”. Според Речникот на македонскиот јазик⁷ мрморец е *gammarus fluviatilis*, а тоа е вид на речно ракче. Заедничкото за сите овие животни е дека живеат во вода и додека се движат низ неа испуштаат звук, т.е. мрмор, жубор.

Слични називи има и на српската дијалектна територија од типот *mrmolak*, и во два пункта на бугарската дијалектна територија од типот *mərmələk* и *mrmorec*.

² Географската дистрибуција на називите во македонските пунктови може да се погледне во електронскиот *Мал атлас на македонските дијалекти (според материјалите на ОЛА)* на: <http://ical.manu.edu.mk/atlas/index.html> со одбирање на прашањето калуѓерка. Атласот е дел од дигиталната база за проучување на македонските дијалекти која, пак, е во рамките на интернет-порталот Дигитални ресурси за проучување на македонскиот јазик (<http://drmj.manu.edu.mk/>) изработен од Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ (МАНУ).

³ А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarjaevo 1989, s. 445.

⁴ *Gr"cko-b"lgarski rečnik*, red. V. Beševliev, Sofiâ 1957, s. 289.

⁵ *Ibidem*, s. 463.

⁶ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. 2.*, Zagreb 1972, s. 469.

⁷ *Rečnik na makedonskiot jazik*, red. B. Koneski, Skopje 1996, s. 425.

Мотивацијата за називот žarče е генетската врска, односно младенче од жаба. Слично мотивирани називи спорадично можат да се сретнат на српската и босанската дијалектна територија од типот žarče и žabič, и на словачката од типот žabica.

Интересен е да се спомне и називот adzupska riba (во пункт 103 Радовиш) како назив за ‘полноглавец’. Мотивацијата за овој назив е поттикната од ситуации кога нешто отстапува од вообичаеното, кога нешто се доживува како дојдено однадвор, односно како туѓо. Полноглавецот се вклопува во таквиот концепт поради својата специфичност, бидејќи не е ниту риба, ниту жаба. Во тој концепт е и називот kučeska riba (во пункт 113а, Плевна). Слични примери има и во називите за гол полжав (‘полжав без куќичка’), опфатени во прашањето L 94 (‘улитка без раковини’) во истоимениот Лексички том на ОЛА, каде што во македонскиот материјал се среќаваат називите ciganska ružalka (пункт 98 Шлегово) и turski pižaj (90 Лазарополе).

Називи од овој тип се среќаваат и на словачката дијалектна територија, како ciganska ripka.

* * *

Од анализата на мотивациите за називите за ‘полноглавец’ може да се заклучи дека во македонскиот дијалектен материјал за ОЛА (барем кај оние кои се очигледни и кај кои постои јасна етимологија) се издвојуваат неколку видови на мотивација за доделување називи. Најчеста мотивација е формата, односно визуелното доживување на изгледот на ова животно и негово поврзување со изгледот на лица и предмети од културната традиција. Честа мотивација е и ономотопејата, односно аудитивната перцепција на стварноста и исконската потреба на човекот да ги имитира звуците од природата, потоа генетската поврзаност, односно логичкото согледување на генетските врски меѓу припадниците на животинскиот свет, и сл.

Резултатите од оваа анализа укажуваат дека лексичката разноликост зависи и од разни цивилизациски и културно-општествени околности, а не само од јазичното наследство

Библиографија

- Chantraine, P. (1968). *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, tome 1*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Mal atlas na makedonskite dijalekti (spored materijalite na OLA): <<http://ical.manu.edu.mk/atlas/index.html>>, vo ramkite na internet-portalot Digitalni resursi za proučuvanje na makedonskiot jazik <<http://drmj.manu.edu.mk/>>, izraboten od Istražuvачkiot centar za arealna lingvistika „Božidar Vidoeski“ (MANU), 2018.
- Skok, P. (1972). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. 2*. Zagreb: JAZU.
- Škaljić, A. (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarjaevo: Svjetlost.
- Аванесов, И. Р. (ред.). (1965). *Вопросник общеславянского лингвистического атласа*. Москва: Наука.

- Аванесов, И. Р. (ред.). (1988). *Общеславянский лингвистический атлас*. Серия лексико-словообразовательная Выпуск 1. Животный мир. Москва: Наука.
- Бешевлиев, В. (ред.). (1957). *Гръцко-български речник*. София: БАН.
- Гиляров, С. М. (ред.). (1986). *Биологический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия.
- Конески, Б. (ред.). (1996). *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска книга.
- Марковиќ, М. (2014). *Етимолошка анализа на називите за 'молив' и 'хартија' во словенските дијалекти (според материјалот од Општословенскиот лингвистички атлас)*. Во Б. Димитријевиќ (ред.). *Путеви и домети дијалекатске лексикографије* (ss. 203–208). Ниш: Филозофски факултет.
- Аванесов, I. R. (red.). (1965). *Voprosnik obšeslavânskogo lingvističeskogo atlasa*. Moskva: Nauka.
- Аванесов, I. R. (red.). (1988). *Obšeslavânskij lingvističeskij atlas. Seriâ leksiko-slovoobrazovatel'naâ*, Выпуск 1. *Životnyj mir*. Moskva: Nauka.
- Бешевлиев, В. (ред.). (1957). *Gr"cko-b"lgarski rečnik*. Sofiâ: BAN.
- Гиляров, С. М. (1986). *Biologičeskij ènciklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaâ ènciklopediâ.
- Конески, В. (ред.). (1996). *Rečnik na makedonskiot jazik*. Skopje: Makedonska kniga.
- Markoviќ, M. (2014). *Etimološka analiza na nazivite za ‚moliv‘ i ‚hartija‘ vo slovenskite dijalekti (spored materijalot na Opštoslovenskiot lingvistički atlas)*. In B. Dimitrijević (red.), *Putevi i domeni dijalekatske leksikografije* (ss. 203–208). Niš: Filozofski fakultet.

Motivation for expressions of ‘tadpole’ (‘*polnoglavec*’) in Macedonian dialects (based on the material from the General Slavic Linguistic Atlas)

Summary

This paper analyses the question from the lexical volume I of the General Slavic Linguistic Atlas (OLA) in the field of the animal world. It is concerned with the expressions for the ‘tadpole’ (‘*polnoglavec*’ in Macedonian) in the Slavic dialects covered by question L 87 ‘*golovastik, to, što razvivaetsâ iz ikry lâguški, žaby*’ according to the questionnaire of OLA. The aim of the analysis is to explain the motivation for the expressions of ‘tadpole’ in Macedonian dialects which are based on the material from OLA.

Keywords: ‘tadpole’ (‘*polnoglavec*’), Macedonian dialects, OLA, motivation

Motywacja nazw „kijanki” (*polnoglavec*) w dialektach macedońskich (na materiale macedońskim w OLA)

Streszczenie

W artykule analizowane jest pytanie z leksykalnego tomu Pierwszego Ogólnosłowiańskiego Atlasu Językowego (OLA) w dziedzinie świat zwierzęcy. Chodzi o nazwy „kijanki” (*polnoglavec* w języku macedońskim) w dialektach słowiańskich objętych pytaniem L 87 (z kwestionariuszem OLA) „*головастик, то, што развивається из икры лягушки, жабы*”. Celem analizy jest motywacja nazw „kijanki” w dialektach macedońskich na podstawie materiału OLA.

Słowa kluczowe: „kijanka” (*polnoglavec*), macedońskie dialekty, OLA, motywacja